

Галина Бондаренко,
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України

Серед багатьох соціальних проблем, породжених подіями на Сході України, найбільш гострою є проблема облаштування життя маленької людини — пересічного громадянина, вирваного зі звичного контексту буття, що опинився сам на сам з хаосом та руїною нової

дійсності. З-поміж різних верств населення, що постраждали внаслідок війни (вимушено переміщені особи, бійці, що воюють чи воювали в зоні АТО, поранені та їхні родини, родини загиблих на фронті), поза увагою представників громадськості, науковців залишились мешканці окупованих територій. На сьогодні у вітчизняній гуманітаристиці взагалі відсутні методологічні підходи до вивчення життя в окупації. Актуалізація окресленої проблематики спонукає переглянути існуючий історичний дискурс, у якому, за визначенням професора Донецького національного університету, доктора історичних наук Олени Стяжкіної, домінують радянські ідеологеми: «Советская идеологическая машина предложила и зафиксировала практики описания оккупации в треугольнике “предатель, жертва и герой” или “предатель, мертвые и герой”. Это такие стабильные образные конструкции, внутри которых перемещение возможно. Вне — нет» (Стяжкина Е. Миф о людях в оккупации должен быть разрушен [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ostro.org/general/society/articles/467875/>).

За різними статистичними джерелами, сьогодні на тимчасово окупованих територіях України (разом з АР Крим) проживає близько 5 млн осіб. У 2014 році та впродовж цього року тут народилося близько 90 тис. дітей, що не мають українських документів, а отже, і позбавлені українського громадянства. Тобто маємо величезний людський потенціал, насильно вилучений з українських демографічних ресурсів та продуктивних сил. Експерти відзначають необхідність створення механізмів впливу на населення Донбасу вже сьогодні, щоб після повернення цієї частини Донбасу до складу України максимально запобігти їх деструктивному впливу на відновлення та розвиток регіону в цілому.

Моніторинг інформаційних інтернет-ресурсів, присвячених війні на Донбасі, тематичних форумів у соціальних мережах, інтерв'ю з переселенцями із зони АТО, дозволяють

стверджувати, що оцінка мешканців так званих ЛНР та ДНР громадською думкою відбувається за цими ж критеріями: зрадники, жертви, герої. Найбільш жорсткі судження про населення регіону та скептицизм стосовно можливих конструктивних змін у його свідомості належать вихідцям звідси, що постраждали від своєї громадянської позиції та дій земляків. Дехто навіть, як наприклад, журналіст, блогер Алекс Заводюк, найбільш ефективним вирішенням проблеми вважає ліквідацію регіону. З осені минулого року зростає частка тих, хто готовий назавжди відмовитися від окупованих територій заради миру. Соціологічні опитування, проведені різними інституціями впродовж 2015 року серед мешканців інших областей України, фіксують від 19,5 % (дані фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва») до 62 % (дані Інституту стратегічних досліджень «Нова Україна», засновник Сергій Львовичкін).

Висловлюються і помірковані думки. Розуміння того, що в ролі заручників політичних обставин можуть опинитися мешканці будь-якої частини країни, досить часто звучить на форумах, присвячених ситуації на Сході України. На сайті телеканалу Еспресо опубліковано такий коментар слухача: «Тим, хто вважає, що всі люди на окупованих територіях зрадники, я нагадаю нашу недавню історію. У 1939, 1941, 1943 роках на Західну Україну приходили по черзі окупанти зі Сходу і Заходу. Чоловіки йшли в ліс і воювали і з тими, і з іншими, а їхні батьки, дружини і діти робили вигляд, що вони добропорядні громадяни, згодні з ідеями Сталіна і Гітлера... Інша справа — люди, які працюють на окупантів, займають певні пости в їх ієрархії, воюють проти нас. Вони фактично відмовилися від цивільних прав українця і, як мені здається, після Перемоги повинні бути, як мінімум, позбавлені можливості обирати і бути обраними. Як я вже сказав, розглядаю наших ворогів як жертв Путіна» ([Електронний ресурс]. — Режим доступу : espreso.tv/.../tum_khto_vvazhae_scho_vsi_lyudy_na_okupovanykh_te..).

Мешканці окупованих територій власне життя оцінюють за іншими критеріями та параметрами. За час, що минув від початку війни, девальвувалися політичні ідеї та ідеали, першочерговим стало збереження життя. Багатьох прихильників «руського міра» вже немає в живих, а ті, що продовжують підтримувати сепаратизм, розчаровані позицією владної верхівки і почуваються ошуканими. Страх бути переможеними утримує від визнання власної відповідальності в тому, що сталося, частину тих, хто голосував за відокремлення від України. «Всі від нас відмовились, і Росія, і Україна, будемо тепер самі», — про такі настрої населення маленьких шахтарських міст Донбасу повідомляють опитані нами інформатори.

Переселенці, яким з певних причин потрібно було повернутися до окупованих рідних міст, розповідають про пережитий ними шок від знецінення вартості життя, про враження від «світу навиворіт», у якому право на власність належить автоматникам, люди працюють на роботі за продуктової набір, убитих та померлих ховають посеред житлових масивів, наприклад, поряд із дитсадком. Водночас працюють нічні клуби, кафе та ресторани, у свята відбуваються масові гуляння. У започаткованій радіо «Свобода» рубриці «Листи з окупованого Донбасу» психолог з Луганська Петро Іванов зазначає, що «мозг людей оказался совершенно не готов к войне. Им не с чем сравнить происходящее, оценить, какие части его наихудшие, а какие — терпимые. Сознание не знает, что со всем этим делать». Тому частина людей робить вигляд, що нічого особливого не відбулось, намагаючись з усіх сил зберегти доступний мінімум постійності життя, вважаючи за краще жити уві сні, ніж прокинутись і дізнатися, що йде війна (Іванов П. Паралельний мир Донбасса [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27181626.html>).

З тих, хто залишився в зоні окупації, найбільш вразливими залишаються патріотично

налаштовані громадяни. У їхніх свідченнях, переданих до ЗМІ, опублікованих анонімно в соцмережах, особливо помітні почуття покинутості, особистої провини за події в регіоні. «В очах країни ми вже винні, всі ми засуджені до певної міри, бо не змогли втримати український прапор на своїй землі, не змогли запобігти тисячам жертв, винні у тому, що хтось у Черкасах лє сльози за батьком чи братом, і навіть ті ж самі смерті вже тут, у Донецьку, не варті нічого, бо є лише копія справжнього болю, відтак — є тільки фантом.

В мене є мрія приїхати до такої столиці, де слово “Макіївка” значить не більше, ніж Львів чи Франківськ. Бо зараз Макіївка — це зовсім не місто, а загублені люди і спосіб життя» (Лист циніка своїй державі. Джеррі Томс, безробітний з Макіївки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27172266.html>).

Про болюче почуття покинутості звичайної людини в окупації, що проживає в умовах жорсткого інформаційного тиску держави-агресора, часто пише відома правозахисниця й журналістка Олена Степова. Започаткована нею ініціатива — листи для мешканців Донбасу з різних куточків України, стали першим кроком на шляху до подолання існуючої інформаційної блокади. У цьому разі найбільш значимим для мешканців селища Свердловська Луганської області, у якому раніше проживала журналістка, був саме неофіційний характер акції. Авторами листів були такі самі як і вони, звичайні люди зі Львова, Києва, Харкова, що висловлювали їм свою підтримку.

На сучасному етапі інформаційна війна за повернення до України покинутих людей Донбасу, формування у них позитивного образу країни ведеться переважно громадськими організаціями. Трансляцію каналів українського телебачення та радіомовлення не відновлено навіть у багатьох звільнених районах. Утім, саме наявність і подальший розвиток громадських освітніх, правових, культурних ініціатив в Україні є необхідною умовою її державної єдності.